

بازنمایی آثار تاریخی در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی

نوسان آثار تاریخی

نسرین نیکدل، مدرس دانشگاه پیام نور رشت
پری مسلمی‌پور لالمی، دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی
مهین کرامتی، مدرس دانشگاه فرهنگیان بنت‌الهدی رشت

چکیده

در رویکرد جدید تألیف کتاب‌های درسی، تنها به یاددهی مفاهیم تخصصی به صورت درس به درس پرداخته نمی‌شود بلکه محتوای آموزشی دربرگیرنده مفاهیم اساسی مرتبط با زندگی دانش‌آموزان است. یکی از این مفاهیم، تفکر درباره آثار تاریخی به جا مانده از پیشینیان، به منظور فراهم آوردن زمینه مشاهده و تجربه فزون تر دانش‌آموزان و عینی تر کردن محتوای آموزشی کتاب‌های درسی است. در این مقاله کتاب‌های قدیم تعلیمات اجتماعی و جدیدالتألیف مطالعات اجتماعی مورد بررسی قرار گرفتند. هدف از تحقیق، بررسی میزان توجه کمی و کیفی درس‌ها به آشنایی دانش‌آموزان با موزه و آثار تاریخی است. این پژوهش از نوع تحقیق توصیفی-کیفی است. جامعه آماری این پژوهش کتاب‌های قدیم تعلیمات اجتماعی سوم، چهارم، پنجم دبستان و اول راهنمایی و مطالعات اجتماعی پایه‌های سوم، ششم و هفتم بوده است. یافته‌های این پژوهش پس از تحلیل محتوا حاکی از آن است که میزان بازنمایی موزه و آثار تاریخی در کتاب جدیدالتألیف پایه اول دوره متوسطه اول بیش از کتاب قدیم اول راهنمایی است. در حالی که بازنمایی آموزش مفهوم موزه و آثار تاریخی در کتاب جدید سوم ابتدایی مشاهده نشد. در کتاب ششم به میزان قابل توجهی به این موضوع پرداخته شده است.

کلیدواژه‌ها: تحلیل محتوا، کتاب‌های تعلیمات اجتماعی، مطالعات اجتماعی، موزه، آثار تاریخی

مقدمه

موزه‌ها در جوامع بشری نقشی بدیع و ماندگار دارند و مروج ناب‌ترین پدیده‌های فرهنگی هستند. آن‌ها از معدود مراکز حافظ یادگارهای نسل گذشته و در حقیقت فرزندان هنر و تاریخ‌اند. اشیای موزه در عین بی‌زبانی به هزار زبان سخن می‌گویند، زیرا اسناد معتبری از هنر، فرهنگ و تاریخ را ارائه می‌دهند. بی‌شک، وجود موزه به‌عنوان نهادی فرهنگی در اجتماع بسیار ضروری است.

فرهنگ هر جامعه یک مفهوم کلی است و تمامی ارزش‌ها و یافته‌های معنوی مردمان آن جامعه را دربر می‌گیرد. بنابر عقیده **ویبر** (۱۹۲۰-۱۸۶۴)، فرهنگ با تغییر اجتماعی پیوند می‌خورد و ارزش‌هایی را پدید می‌آورد که به مجرد درونی شدن توسط عامل‌ها، به انگیزه‌های لازم برای شیوه‌های خاصی از کنش اجتماعی منتهی می‌شوند. به نظر ویبر، فرهنگ با تولید و ارتباط معانی پیوند دارد و فرایندی زنده و فعال است (سوینج، ۱۳۹۰).

پارسونز (۱۹۷۲-۱۹۰۲) فرهنگ را در جامعه تعیین‌کننده ارزیابی می‌کند و هرگونه تغییر و تحول در آن را باعث تغییر و تحول در سایر ابعاد جامعه می‌داند.

جامعه در حول و محور هنجارها، ارزش‌ها و باورها ساخته می‌شود و می‌چرخد. از نظر او، منشأ تمام تغییرات فرهنگ است (ریترز، ۱۳۹۰). در واقع، افراط ارزش‌ها و هنجارها را ملکه ذهن خویش می‌سازند و بدین شکل آن‌ها را جزئی از وجود خود قرار می‌دهند. با این عمل، ضمن دنبال کردن منافع خود به مصالح کل نظام نیز خدمت می‌کنند و این ارزش‌ها از نسلی به نسل دیگر انتقال می‌یابند. از نظر او از طریق جامعه‌پذیری است که فرهنگ به عاملان انتقال می‌یابد و توسط آنان درونی می‌شود (پیشین).

پس فرهنگ میراث هر قوم است و از پیشینیان برگرفته شده و در آن تغییراتی داده شده و به نسل‌های بعد انتقال یافته است. یکی از مهم‌ترین وظایف موزه برقرار کردن ارتباط فرهنگی میان بازدیدکننده و شیء به نمایش درآمده است. «شورای بین‌المللی موزه‌ها» موزه را این‌گونه تعریف می‌کند: موزه عبارت است از سازمانی غیرانتفاعی و دائمی که در خدمت جامعه و پیشرفت آن قرار دارد و به روی عموم باز است. این سازمان شواهد مادی مربوط به انسان‌ها و محیط زیست را به منظور مطالعه، آموزش و کسب لذت، گردآوری و حفاظت می‌کند و مورد پژوهش قرار می‌دهد. یکی از مهم‌ترین اهداف شکل‌گیری موزه‌ها را باید در مشارکت آن‌ها در امر آموزش جست‌وجو کرد. مدرسه‌ها را باید شریک جدی موزه‌ها در

برنامه‌های آموزشی به حساب آورد. کارکرد آموزشی موزه‌ها در برانگیختن حس خلاقیت مخاطبان، القای لذت کشف، الهام‌بخشی و انتقال تجارب تاریخی به کودکان و نوجوانان، در واقع مکمل مواد درسی و آموزش‌هایی است که معلمان در محیط کلاس به دانش‌آموزان انتقال می‌دهند (زاهدی و همکاران، ۱۳۹۰).

تحقیقات بسیاری در حوزه موزه و آثار تاریخی و هنری از یک‌سو و تحلیل محتوای کتاب‌های درسی از جنبه‌های متفاوت از دیگر سو صورت گرفته اما از بعد آشنایی دانش‌آموزان با موزه و آثار تاریخی در کتاب‌های درسی پژوهشی انجام نشده است.

اثنی عشری (۱۳۹۰) در مقاله خود با عنوان «بررسی نقوش تزئینی قرآن‌های تیموری و کاشی‌کاری مسجد جامع گوهرشاد»، نقوش تزئینی مورد استفاده در تذهیب نسخه‌های قرآن هرات موجود در موزه‌ها و مجموعه‌های داخلی و خارجی (موزه ملی ایران، دیترویت، هنر و ترک اسلامی استانبول، متروپولیتن، گنجینه قرآن آستان قدس رضوی...) را مورد بررسی قرار می‌دهد. وی عکس‌های بسیار زیبا و تاریخی این نسخ خطی از موزه‌های مذکور را در متن مقاله به تصویر کشیده است (اثنی عشری و شایسته‌فر، ۱۳۹۰).

بصام (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «خدمات متقابل انجمن علمی فرش ایران و موزه‌های فرش»، ضمن برشمردن

مقبره بابا طاهر غریان - همدان

انواع موزه‌های فرش، به بیان وظایف و فعالیت‌های «انجمن علمی فرش ایران» می‌پردازد که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از: ارائه خدمات آموزشی و پژوهشی، انتشار کتب و نشریات علمی و هنری، و اظهار نظر در زمینه آموزش و سرفصل‌ها و برنامه‌های آموزشی رشته فرش در دوره‌های متفاوت تحصیلی. در مقابل، موزه‌ها نیز می‌توانند اقداماتی نظیر تسهیل دسترسی به مخزن موزه برای انجام تحقیقات، در اختیار گذاردن فضا برای برگزاری دوره‌های آموزشی و... را در برنامه کاری خود قرار دهند (بصام، ۱۳۹۰).

اهمیت پرداختن به موزه‌ها و اهتمام در اثربخشی این مراکز در آموزش علوم تا حدی است که بنابر سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، در همه شهرستان‌ها باید موزه احداث شود تا دانش‌آموزان با حضور در این موزه‌ها، موضوعات علمی و آموزشی را فراگیرند (سند تحول، ۱۳۹۰). این نوع یادگیری برای دانش‌آموزان جالب و شوق‌انگیز است، زیرا در پرتو اندیشیدن، حس کردن، بازی کردن، نوآفرینی، فعالیت و علم انتخابی انجام می‌شود. در این راستا، کیفیت آموزشی و تربیتی در مدرسه‌ها باید چنان طراحی شود که دانش‌آموزان بتوانند هدف یادگیری را نه هدف معلمان و والدین، که هدف شخصی خود بدانند، چرا که اغلب دانش‌آموزان، درس خواندن را نه برای لذت بردن از دانستن و فهمیدن، بلکه برای پاسخ‌گویی به انتظاری که دیگران، به‌ویژه اولیا و مربیان از آن‌ها دارند، انجام می‌دهند. به همین سبب است که انگیزه‌های درونی و فاعلی دانش‌آموزان در یادگیری و موفقیت تحصیلی روز به روز کاهش می‌یابد و ما شاهد افزایش بی‌اعتنایی دانش‌آموزان نسبت به سرنوشت تحصیلی‌شان هستیم. استفاده از موزه‌های علمی، هنری و گردشگاه‌های گوناگون آموزشی می‌تواند راهکار مناسبی برای ایجاد انگیزه درونی در دانش‌آموزان باشد. بازدید از موزه‌ها و مراکز علمی، فرهنگی و هنری، زمینه‌ای برای کاربردی کردن آموزش‌ها و انتقال مفاهیم درسی به میدان تجربه، عمل و رفتار است. به بیانی دیگر، موزه‌ها، نمایشگاه‌ها و خانه‌های علم می‌توانند

به دانش‌آموزان کمک کنند که وجه عینی مفاهیم ذهنی را در محیط‌های خارج از مدرسه درک کنند. این مراکز پل ارتباطی بین آموزه‌های نظری و ذهنی و آموزه‌های عملی و مهارتی خواهند بود. یکی از ویژگی‌های آموزش از طریق موزه، یادگیری به سبک «مشاهده» است. یافته‌های روان‌شناسی یادگیری نشان می‌دهند که یادگیری از راه مشاهده، پایدارتر و عمیق‌تر از سایر یادگیری‌هاست (www.roshd.ir).

اگر موزه‌ها را مراکزی تلقی کنیم که از نظر وسعت، تنوع و فراوانی محرک‌های دیداری، شنیداری و بساواپی جذاب‌ترین محیط آموزشی را پیش روی بازدیدکنندگان قرار می‌دهند، آن‌گاه می‌توانیم با اطمینان بیشتری به آموزش خلاق موزه‌ها ایمان بیابیم. فرهنگ دیدار از موزه‌ها به دانش‌آموزان می‌آموزد که با «زیبا دیدن»، «خوب حس کردن» و «بهتر تجربه کردن»، می‌توانند بسیاری از موضوعات و مطالب درسی و غیردرسی را شخصاً درک، و تجزیه و تحلیل کنند. یکی از بهترین شیوه‌های برانگیختن دانش‌آموزان در محیط‌های موزه‌ای و نمایشگاهی این است که معلمان با طرح سؤالات ذهن برانگیز و شوق‌انگیز نیروی کنجکاوی دانش‌آموزان را تقویت کنند. بعضی از دانش‌آموزان بیشتر به خواندن تمایل دارند، اما شمار زیادی از آن‌ها زمانی از خواندن مطالب لذت می‌برند که به غنای تجربیات عینی غیر کلامی آن‌ها بیفزاید یا بر انتظارات، نگرانی‌ها و انگیزه‌هایشان صحنه گذارد (پیشین).

در رویکرد جدید تألیف کتاب‌های درسی، تنها به یاددهی مفاهیم تخصصی در قالب درس‌ها پرداخته نمی‌شود بلکه محتوای آموزشی در برگزیده مفاهیم اساسی مرتبط با زندگی دانش‌آموزان است؛ مفاهیمی که قرار است به نسل‌های آینده منتقل شوند. یکی از این مفاهیم، تفکر درباره آثار تاریخی به‌جا مانده از پیشینیان به‌منظور فراهم آوردن زمینه مشاهده و تجربه فزون‌تر دانش‌آموزان و عینی‌تر کردن محتوای آموزشی کتاب‌های درسی است. مطالعات اجتماعی یک حوزه مهم یادگیری است که از انسان و تعامل او با

محیط‌های گوناگون در زمان‌های مختلف (حال، گذشته، و آینده) و جنبه‌های گوناگون این تعامل (سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، محیطی و...) بحث می‌کند. به همین دلیل، این حوزه، مفاهیم رشته‌های متعدد و متنوع چون تاریخ، جغرافیا، مدنی، اقتصاد، حقوق، مردم‌شناسی و نظایر آن را در بر می‌گیرد (ملکی و همکاران، ۱۳۹۰).

در این مقاله، به تحلیل محتوای مقایسه‌ای کتاب‌های قدیم تعلیمات اجتماعی در پایه‌های سوم، چهارم، پنجم و اول راهنمایی، و کتاب‌های جدیدالتألیف مطالعات اجتماعی پایه‌های سوم، ششم و هفتم پرداخته شده است تا میزان بازنمایی مفاهیم در باب موزه و آثار تاریخی در کتاب‌های قدیم و جدید یادشده مورد بررسی و مقایسه قرار گیرد.

سؤال‌های پژوهش

- ۱ میزان بازنمایی مفهوم موزه و آثار تاریخی در کتاب‌های قدیم تعلیمات اجتماعی پایه‌های سوم، چهارم، پنجم و اول راهنمایی چقدر است؟
- ۲ میزان بازنمایی مفهوم موزه و آثار تاریخی در کتاب‌های جدیدالتألیف مطالعات اجتماعی پایه‌های سوم، ششم و هفتم چقدر است؟
- ۳ آیا میزان بازنمایی موزه و آثار تاریخی در کتاب‌های جدیدالتألیف و قدیم اجتماعی تفاوت دارد؟

روش پژوهش

این پژوهش از نوع تحقیق توصیفی-کیفی است. جامعه آماری پژوهش کتاب‌های قدیم تعلیمات اجتماعی پایه‌های سوم، چهارم، پنجم و اول راهنمایی، و کتاب‌های جدیدالتألیف مطالعات اجتماعی پایه‌های سوم، ششم و هفتم بوده است که متناسب با هر کتاب، کدی انتخاب شده و از میان کتاب‌های جدیدالتألیف «فعالیت، متن درس، عکس و نقشه، واژه‌ها، به‌کار بندیدیم و کاربرگ»، و از میان کتاب‌های قدیم «فعالیت، متن درس، عکس و نقشه، پرسش و گفت‌وگو در کلاس، برای مطالعه» مورد بررسی قرار گرفته است. سپس فهرست و آرس (چک‌لیست) تحلیل محتوا

با توجه به عناوین به‌کار برده شده، تهیه شده است. اعتبار این فهرست با استفاده از روش بازآزمایی (از نظر متخصصان) مورد تأیید قرار گرفته است.

در پژوهش حاضر، برای بررسی محتوای کتاب‌های قدیم تعلیمات اجتماعی پایه‌های سوم، چهارم و پنجم دبستان و اول راهنمایی و کتاب‌های جدیدالتألیف مطالعات اجتماعی پایه‌های سوم، ششم و هفتم، از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. تحلیل محتوا، روشی پژوهشی به‌منظور استخراج مواردی خاص از بین محتوای تولیدشده توسط افراد، یا روش مطالعه و تجزیه و تحلیل ارتباط‌ها به شیوه نظام‌دار، عینی و کمی برای اندازه‌گیری متغیرهاست (رحمانی، ۱۳۹۰) و **وایت کر** و **دیبر** (۲۰۰۰) معتقدند که کتاب درسی، به‌ویژه در تعلیم و تربیت سنتی، از مهم‌ترین عناصر برنامه درسی است. بیشتر وقت مدرسه به تدریس و خواندن کتاب درسی می‌گذرد. علاوه بر این، کتاب درسی مهم‌ترین ابزار یادگیری است. اهمیت کتاب‌های درسی تنها از جنبه ابزاری برای آموزش مطرح نیست بلکه کاربرد گسترده آن در مدارس، دانش‌آموزان را در معرض عقاید، ایده‌ها و افکار گوناگونی قرار می‌دهد (محمودی، ۱۳۹۰). **دلاور** (۱۳۸۹) اظهار می‌دارد: تحلیل محتوا به هر روش استنباطی اطلاق می‌شود که به‌صورت منظم و عینی، به‌منظور تعیین ویژگی‌های پیام‌ها به‌کار برده می‌شود (دلاور، ۱۳۸۲). روش تحلیل محتوا برای بررسی محتوای آشکار پیام‌های موجود در یک متن، مورد استفاده قرار می‌گیرد. مهم‌ترین کاربرد آن، توصیف ویژگی‌های یک پیام است (علی‌نژاد محمدآبادی،

۱۳۹۰) **سالمی** (۱۳۸۵) معتقد است که ویژگی‌هایی که لزوم تحلیل محتوی را حتمی می‌سازند، از این قرارند: الف. کشور ما دارای نظام آموزشی متمرکز و کتاب درسی در تمام نقاط کشور یکسان است.

ب. کتاب درسی تنها وسیله آموزشی است که در اختیار معلم قرار می‌گیرد. پ. در بسیاری از کلاس‌ها تدریس صرفاً براساس محتوای کتاب انجام می‌شود. بنابراین، به‌نظر می‌رسد، کتاب درسی و محتوای آن باید مورد مذاقه و موشکافی قرار گیرد (سالمی، ۱۳۸۵).

یافته‌های پژوهش

جدول‌های زیر با توجه به تحلیل محتوای مربوط به موزه و آثار تاریخی در کتاب‌های قدیم تعلیمات اجتماعی پایه‌های سوم، چهارم و پنجم دبستان و کتاب‌های مطالعات اجتماعی پایه‌های ششم و هفتم، فراوانی استفاده از هر یک از موارد مطرح شده را بیان می‌کند. این فراوانی از شمردن تعداد عناوینی حاصل شده که در آن‌ها به نوعی، به موضوع موردنظر پرداخته شده است و شامل متن، فعالیت‌ها، عکس و نقشه، واژه‌ها و «به‌کار بندیدیم» و کاربرگ در کتاب‌های جدیدالتألیف مطالعات اجتماعی پایه‌های ششم و هفتم است. از طرف دیگر، چون در کتاب جدید مطالعات اجتماعی پایه سوم و کتاب قدیم تعلیمات اجتماعی اول راهنمایی مورد درباره موزه و آثار تاریخی یافت نشد، فهرست و آرس و جدولی تهیه نشد.

در جدول‌های ۱ و ۳، منظور سهولت در نام‌گذاری مؤلفه‌ها و به تناسب عناوین مطرح در کتاب‌های قدیم و جدیدالتألیف

جدول ۱. کدبندی واحد تحلیل مورد بررسی در مورد موزه و آثار تاریخی (کتاب‌های قدیم)

عناوین	فعالیت	متن	عکس و نقشه	پرسش	گفت‌وگو در کلاس	برای مطالعه
کد	۱	۲	۳	۴	۵	۶

جدول ۳. کدبندی واحدهای مورد بررسی در مورد موزه و آثار تاریخی (کتاب‌های جدید)

عناوین	فعالیت	متن	عکس، نقشه	واژه‌ها	به‌کار بندیدیم	کاربرگ
کد	۱	۲	۳	۴	۵	۶

ششم، فعالیت ۱۹ درصد، متن درس، عکس و نقشه هر کدام ۲۸ درصد، کاربرگ ۲۴ درصد است و در قسمت واژه‌ها و «به‌کار بندیم» موردی یافت نشد.

نتیجه‌گیری

اهمیت استفاده از موزه‌ها در آموزش مفاهیم علمی و دانش‌آموزان بر کسی پوشیده نیست. موزه‌ها گاه خود منبعی درسی برای مدارس تلقی می‌شوند و در ارتباط گسترده با نظام آموزشی قرار می‌گیرند. زیرا دانش‌آموزان از طریق مشاهده و تجربه مستقیم می‌توانند به کشف و درک حقایق موضوع مدنظر بپردازند. و آن را مکمل مواد درسی و آموزش‌هایی بدانند که در محیط کلاس به آن‌ها انتقال می‌دهند. بنابر سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، به منظور بهبود نسبی وضعیت آموزش موزه در مدارس و تنوع بخشی به محیط‌های یادگیری در فرایند تعلیم و تربیت، باید در هر یک از شهرستان‌ها یک موزه ایجاد شود. تا دانش‌آموزان با مشاهده و تجربه‌اندوزی بتوانند محتوای آموزشی کتاب‌های درسی را به صورت عینی تر فراگیرند. این مقاله تلاش کرده است این مقاله به سه سؤال پژوهشی پاسخ‌هایی به شرح زیر بدهد:

۱ میزان بازنمایی موزه و آثار تاریخی در کتاب‌های قدیم تعلیمات اجتماعی پایه‌های سوم، چهارم، پنجم و اول راهنمایی چه قدر است؟

پاسخ: نتایج پژوهش حاکی از آن است که در کتاب تعلیمات اجتماعی پایه پنجم، فراوانی مطالب در مورد موزه و آثار تاریخی در عکس و نقشه ۷۵ درصد، گفت‌وگو و متن هر کدام ۱۲ درصد و فعالیت و پرسش صفر درصد است.

در کتاب تعلیمات اجتماعی پایه چهارم، عکس و نقشه ۵۹ درصد، گفت‌وگو ۰/۰۶ درصد و فعالیت، متن درس و پرسش هر کدام ۱۲ درصد است.

در کتاب تعلیمات اجتماعی پایه سوم عکس و نقشه ۴۲ درصد، متن ۳۸ درصد، پرسش ۱۲ درصد و فعالیت ۰/۰۸ درصد است. در بخش «برای مطالعه»، موردی با موضوع موزه و آثار

جدول ۲. فراوانی و درصد فراوانی واحد تحلیل مورد بررسی (کتاب‌های قدیم)

کتاب عنوان	کتاب پنجم		کتاب چهارم		کتاب سوم	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
فعالیت	۰	۰	۲	۰/۱۲	۲	۰/۰۸
متن	۱	۰/۱۲۵	۲	۰/۱۲	۱۰	۰/۳۸
عکس و نقشه	۶	۰/۷۵	۱۰	۰/۵۹	۱۱	۰/۴۲
پرسش	۰	۰	۲	۰/۱۲	۳	۰/۱۲
گفت‌وگو در کلاس	۱	۰/۱۲۵	۱	۰/۰۶	۰	۰
برای مطالعه	۰	۰	۰	۰	۰	۰
جمع	۸	۰/۱۰۰	۱۷	۰/۱۰۰	۲۶	۰/۱۰۰

کتاب‌گذاری صورت گرفته است. براساس جدول، بخش‌های گوناگون کتاب، مانند: متن، فعالیت، عکس، نقشه، پرسش، گفت‌وگو در کلاس، و برای مطالعه عناوینی هستند که در فهرست واریسی محقق باید مورد بررسی قرار گیرند. در مرحله بعد، عناوین کدبندی شدند. برای مثال، عکس و نقشه در کتاب یا کد ۳ شناسایی می‌شود.

براساس جدول ۲، در کتاب تعلیمات اجتماعی پایه پنجم، فراوانی مطالب مربوط به موزه و آثار تاریخی هشت مورد است که شش مورد آن مربوط به عکس و نقشه مربوط می‌شود. به عبارت دیگر، ۷۵ درصد موارد به‌کار رفته در کتاب درباره موزه مربوط به درج تصویر است. سهم گفت‌وگو و متن نیز هر کدام ۱۲ درصد و فعالیت و پرسش صفر درصد است. در

کتاب تعلیمات اجتماعی پایه چهارم، عکس و نقشه ۵۹ درصد، گفت‌وگو ۰/۰۶ درصد و فعالیت، متن درس و پرسش هر کدام ۱۲ درصد مطالب کتاب است. در کتاب تعلیمات اجتماعی پایه سوم عکس و نقشه ۴۲ درصد، متن ۳۸ درصد، پرسش ۱۲ درصد و فعالیت ۰/۰۸ درصد است. در بخش «برای مطالعه» موردی با موضوع موزه و آثار تاریخی در هیچ یک از کتاب‌ها یافت نشد. یافته‌های جدول ۴ حاکی از این است که در کتاب مطالعات اجتماعی پایه هفتم، فراوانی مطالب به‌کار برده شده در مورد موزه و آثار تاریخی در فعالیت ۱۵ درصد، متن درس ۲۱ درصد، عکس و نقشه ۴۴ درصد، واژه‌ها و «به‌کار بندیم» هر کدام ۰/۰۵ درصد و کاربرگ ۱۰ درصد است. سرانجام در کتاب مطالعات اجتماعی پایه

جدول ۴. فراوانی و درصد فراوانی عنوان‌های به‌کار رفته در کتاب‌های جدیدالتألیف

کتاب عنوان‌ها	کتاب هفتم		کتاب ششم	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
فعالیت	۶	۰/۱۵	۴	۰/۱۹
متن	۸	۰/۲۱	۶	۰/۲۸۵
عکس و نقشه	۱۷	۰/۴۴	۶	۰/۲۸۵
واژه	۲	۰/۰۵	—	—
به‌کار بندیم	۲	۰/۰۵	—	—
کاربرگ	۴	۰/۱۰	۵	۰/۲۴
جمع	۳۹	۰/۱۰۰	۲۱	۰/۱۰۰

تاریخی در هیچ یک از کتاب‌ها یافت نشد. همچنین در کتاب تعلیمات اجتماعی اول راهنمایی موردی درباره موزه و آثار تاریخی یافت نشد.

۲ میزان بازنمایی موزه و آثار تاریخی در کتاب‌های جدیدالتألیف مطالعات اجتماعی پایه‌های سوم، ششم و هفتم چقدر است؟

پاسخ: نتایج پژوهش نشان می‌دهد که در کتاب مطالعات اجتماعی پایه هفتم، فراوانی مطالب در مورد موزه و آثار تاریخی در عکس و نقشه ۴۴ درصد، فعالیت ۱۵ درصد، متن درس ۲۱ درصد، واژه‌ها و «به کار بندیم» هر کدام ۰/۰۵ درصد و کاربرد ۱۰ درصد است.

در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم، عکس، نقشه و متن درس هر کدام ۲۸ درصد، فعالیت ۱۹ درصد و کاربرد ۲۴ درصد است. در قسمت واژه‌ها و «به کار بندیم» موردی یافت نشد.

در کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم در مورد موزه و آثار تاریخی اصلاً موردی یافت نشد.

۳ آیا میزان بازنمایی موزه و آثار تاریخی در کتاب‌های جدیدالتألیف و قدیم اجتماعی تفاوت دارد؟

پاسخ: میزان بازنمایی موزه و آثار تاریخی در کتاب جدیدالتألیف هفتم ۳۹ مورد است و در کتاب قدیم پایه اول راهنمایی هیچ موردی یافت نشد.

در کتاب‌های قدیم پایه‌های سوم، چهارم و پنجم دبستان میان بازنمایی موزه و آثار تاریخی در مجموع ۵۱ مورد و در کتاب جدیدالتألیف پایه ششم ۲۱ مورد است. در کتاب جدیدالتألیف سوم دبستان هیچ موردی یافت نشد.

اما بیشترین فراوانی در کتاب‌های قدیم و جدید مربوط به عکس و نقشه است. عکس و نقشه در کتاب قدیم پایه پنجم شش مورد معادل ۰/۷۵ و در کتاب پایه چهارم ۱۰ مورد معادل ۰/۵۹ و در کتاب پایه سوم ۱۱ مورد معادل ۰/۴۲ است. عکس و نقشه در کتاب جدیدالتألیف پایه هفتم ۱۷ مورد معادل ۰/۴۴ و کتاب پایه ششم ۶ مورد معادل ۰/۲۸ است.

به نظر می‌رسد از نظر برنامه‌ریزان آموزشی و مؤلفان، در کتاب‌های

جدیدالتألیف و قدیم، عکس و تصویر تأثیر بیشتری در فراگیری یک مطلب توسط دانش‌آموزان دارد.

تصویر از جمله پرکاربردترین رسانه‌های آموزشی است. تصویرها سبب فعال شدن دانش‌آموزان در کلاس می‌شوند. گویایی و ماندگاری یک تصویر بیش از صدها کلمه است؛ زیرا مدت‌ها در ذهن می‌ماند اما اسامی و کلمات اثر کمتری در ذهن می‌گذارند. تصویرسازی از مطالب یکی از بهترین شگردهای به‌خاطر سپاری آن‌هاست. به‌خصوص تصویرهای گرافیکی که امکان بیشترین خلاقیت را برای یادگیرندگان فراهم می‌سازند. برخی معتقدند بهتر است در کتاب علوم و تعلیمات اجتماعی بیشتر از عکس استفاده شود؛ زیرا عکس سندیت بیشتری دارد و فاصله‌ای با واقعیت موجود ندارد. بنابراین پذیرش آن از طرف دانش‌آموزان آسان‌تر است (علی‌نژاد و محمدآبادی، ۱۳۹۰).

پیشنهاد

یکی از طرح‌هایی که می‌توان به آموزش‌وپرورش پیشنهاد کرد این است که در ساختار آموزشی مدرسه و در گوشه‌ای از حیاط مدرسه، فضایی برای تشکیل یک موزه اختصاص داده شود. زیرا با این کار دانش‌آموزان با فرهنگ موزه در سطح بالاتری آشنا می‌شوند و حتی می‌توانند در تشکیل و جمع‌آوری اطلاعات موزه سهیم شوند. مثلاً وسایلی را که در خانه دارند و فکر می‌کنند نگهداری آن‌ها در موزه بهتر است، به موزه بیاورند. با این کار به دو هدف ایجاد فرهنگ بخشش و نیز در معرض استفاده همگانی قرار دادن وسایل می‌رسیم.

منابع

۱. اثنی‌عشری، نفیسه و مهناز شایسته‌فر. دو فصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات هنر اسلامی. شماره پانزدهم. پاییز- زمستان. ۱۳۹۰.
۲. سوینچ، آلن. «تحلیل فرهنگی و نظریه سیستم‌ها». ترجمه محمدرضایی. فصل‌نامه فلسفی ارغنون. شماره ۱۸. ۱۳۹۰.
۳. بصام، سیدجلال‌الدین. «خدمات متقابل انجمن علمی فرش ایران و موزه‌های فرش». فصل‌نامه علمی- پژوهشی انجمن علمی فرش ایران. شماره ۱۸. بهار. ۱۳۹۰.
۴. ریتزر، جرج. نظریه جامعه‌شناسی در دوران

معاصر. ترجمه محسن ثلاثی. علمی. چاپ هفدهم. تهران. ۱۳۹۰.

۵. حدادعادل، غلامعلی. تعلیمات اجتماعی سوم دبستان. اداره کل چاپ و توزیع کتاب‌های درسی. تهران.

۶. خلیلی‌فر، حسین. تعلیمات اجتماعی چهارم دبستان. گروه تاریخ دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی. اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی. تهران. ۱۳۹۲.

۷. خلیلی‌فر، حسین. تعلیمات اجتماعی پنجم دبستان. گروه تاریخ دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی. اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی. تهران. ۱۳۹۲.

۸. دلاور، علی. مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی. انتشارات رشد. چاپ دوم. ۱۳۸۲.

۹. رستگارپور، حسن و منیژه یداللهی. تأثیر تصاویر گرافیکی پویا و ایستا بر یادگیری هندسه. فصل‌نامه فناوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی. سال اول. شماره دوم. زمستان. ۱۳۸۹.

۱۰. رحمانی، روح‌اله. «معرفی روش‌های تحلیل محتوا». فصل‌نامه مینوی خرد. نشریه پژوهشکده معلمان. اداره کل آموزش‌وپرورش استان قزوین. سال نهم. شماره یازدهم. تابستان. شماره مسلسل ۲۸. ۱۳۹۰.

۱۱. زاهدی، محمد و همکاران. موزه، موزه‌داری و موزه‌ها. چهارباغ. چاپ چهارم. اصفهان. ۱۳۹۰.

۱۲. سند تحول بنیادین آموزش‌وپرورش (۱۳۹۰). دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی. وزارت آموزش‌وپرورش. شورای عالی آموزش‌وپرورش.

۱۳. سالمی، محمد. مجموعه مقالات برگزیده همایش زبان‌آموزی در دوره ابتدایی. نشر تمرین. مشهد.

۱۴. علی‌نژاد محمدآبادی، مهرانگیز. «مؤلفه‌های پایداری با تکیه بر مبارزه با نفس در کتاب‌های درسی». نشریه ادبیات پایداری. دانشگاه شهید باهنر کرمان. سال دوم. شماره چهارم. بهار. ۱۳۹۰.

۱۵. محمودی، محمدتقی. «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی از منظر نوع رویکرد آموزش‌شهروندی». فصل‌نامه پژوهش در برنامه‌ریزی درسی. سال هشتم. دوره دوم. شماره ۱ و ۲ (پیاپی ۲۸ و ۲۹). بهار و تابستان. ۱۳۹۰.

۱۶. فلاحیان، ناهید و همکاران. مطالعات اجتماعی سوم دبستان. دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری. تهران. ۱۳۹۲.

۱۷. _____ . مطالعات اجتماعی (مدنی، جغرافیا و تاریخ) پایه اول (هفتم). دوره اول متوسطه. دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری. تهران. ۱۳۹۲.

۱۸. _____ . مطالعات اجتماعی ششم دبستان. دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری. چاپ اول. تهران. ۱۳۹۱.

۱۹. ملکی، حسن و همکاران. تعلیمات اجتماعی اول راهنمایی. شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران. تهران. ۱۳۹۰.

20. www.roshd.ir

